

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА

УДК: 65.0141

О. І. Олексюк, доцент
кафедри економіки підприємств
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено теоретичні та практичні проблеми побудови систем оцінки результатів діяльності підприємства з позицій їх цінності для кінцевих користувачів. Ключовий акцент у роботі зроблено на розвитку суб'єктно-інформаційному підході до економічних розрахунків та інтеграції зовнішніх і внутрішніх аналітичних індикаторів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: ефективність, економічний результат, інформація, економічний аналіз.

Генезис економічних систем на різних етапах розвитку людства супроводжується поступовою, а подекуди й революційною, зміною фундаментальних засад суспільного виробництва. Сутність і значення такого роду змістовних трансформацій економічних укладів, процесів використання та розвитку продуктивних сил, способів задоволення потреб споживачів на окремих ринках усвідомлюється або зразу ж «пост фактум», або через значний проміжок часу. На жаль, нерозуміння суб'єктами економічних відносин таких глобальних змін у економічних системах є закономірним і не відміння дію економічних законів, навіть у випадку їх ігнорування. З позицій окремих підприємств та компанії, трансформація сутності економічних відносин має наслідком зміну ролі окремих функціональних сфер діяльності, модифікує ключові фактори забезпечення конкурентоспроможності.

Вважаємо, що сучасний стан світової і національної економічних систем свідчить про наростання невідповідності між аналітично прогнозованими тенденціями і наслідками управлінських рішень, їх фактичними проявами на практиці. У підтвердження цього виступають спроби науковців різних економічних шкіл відійти від традиційних постулатів товарної економіки у напрямку дослідження її інституційної форми. Науковий пошук ведеться на теоретичному та прикладному рівнях:

— досліджуються нові форми дії традиційних економічних законів, а також аналізується емпірична інформація з метою встановлення нових залежностей між сучасними економічними процесами;

— вивчаються нові економічні явища, їх вплив на діяльність соціально-економічних систем різних рівнів (глобалізації, розвитку інформаційних технологій, виснаження економічних ресурсів, прискорення науково-технічного прогресу, динамічність споживчих потреб і товарних ринків тощо);

— розробляються адекватні сучасним умовам управлінські механізми, враховуючи нові способи організації економічних процесів, їх глибока взаємна взаємність, полісистемність і синергічна природа тощо;

— досліджуються технології структуризації, зберігання та обробки комерційної інформації, економічних розрахунків, за умови швидкого зростання інтенсивності інформаційних потоків.

Розширюючи можливості людства у аспекті господарського використання елементів навколишнього середовища, нові знання, інноваційні процеси мають наслідком не тільки формування нового розуміння категорії «ресурс», але й призводять до нового наповнення поняття «результат». Найбільшої актуальності проблематика адекватного розуміння економічних результатів здобуває у своїй конкретній формі — у процесах реалізації конкретних економічних інтересів окремих суб'єктів господарювання.

Необхідність адекватного розуміння результатів-наслідків будь-яких управлінських рішень має виключну актуальність у всіх сферах діяльності підприємства, а також у процесі управління соціально-економічними системами інших рівнів. Методичний інструментарій оцінки та аналізу економічних результатів є необхідною складовою розробки стратегій розвитку підприємств, обґрунтування бізнес-проектів, проведення діагностики фінансово-економічної діяльності тощо. У теоретичному плані слід відзначити, що розробка метрики визначення, технологій структуризації, класифікації та прогнозування економічних процесів виступає передумовою стабільно зростаючого якісного і кількісного задоволення потреб споживачів (окремих індивідів чи суспільства в цілому). З практичних позицій, володіння необхідними аналітичними індикаторами дозволяє досягнути кращої динаміки розвитку підприємства, забезпечити цільове зростання ефективності діяльності, підвищити рівень корисності його діяльності для споживачів.

Проблема забезпечення ефективності та результативності діяльності соціально-економічних систем перебувала у центрі досліджень багатьох видатних науковців, але особливо слід відзначити роботи В. Паретто, Е. Барона, Питера Ф. Друкера, Ф. А. Хайека, М. Алле, К. Куросави, А. Лоурола, Б. Гоулда, Д. Скотт Сінка, Р. Уотермена, Ю. Ф. Шрейдера, Т. С. Хачатурова, С. Ейлора, Б. Голда, Ю. Сьозана, С. Ф. Покропивного, В. Геєця, И. И. Прокопенка, А. М. Матлина, А. А. Барсова, В. М. Московича, В. Батрасова, А. Ф. Сильченкова, В. В. Прядко, В. Я. Хрипача, А. Б. Борисова та ін.

Виходячи з вище вказаного та виявлених іншими науковцями фактів (випадків) відмови чи некоректної дії традиційних (класичних) економічних законів, нами робиться висновок щодо необхідності розробки теорій та методичного інструментарію дослідження економічних процесів, адекватного сучасному стану і перспективним умовам ведення господарської діяльності.

Метою даної роботи слід вважати розробку теоретичного підходу до визначення економічних результатів, на основі використання комплексних технологій діагностики діяльності підприємства і закладення методичних основ практичної реалізації авторського підходу.

З перших кроків економічної науки проблема ефективності вийшла на передній план і залишається актуальною протягом останнього століття. Багато вчених та економістів-практиків постійно стикаються з проблемою оцінки результатів власної діяльності, управлінських рішень, витрат економічних ресурсів тощо. При цьому особливий інтерес представляють конкретні технології чи механізми забезпечення оптимального режиму функціонування економічних систем різних рівнів. Сам процес досягнення максимальних результатів передбачає врахування об'єктивної внутрішньої та зовнішньої нестабільності діяльності економічних систем.

В історичному контексті, розрізняють три основні стадії розвитку теорії економічної ефективності. Перша стадія включає в себе всі праці по проблемі до появи робіт В. Паретто, друга стадія охоплює період від робіт В. Паретто до Другої світової війни, третя стадія розвитку розпочинається приблизно з 40-х років та продовжується до сьогодні. Перший етап характеризується розвитком класичної економічної наукової думки, яка базується на впевненості, що ринкова економіка та приватна власність на засоби виробництва завжди приводить до

оптимуму ефективності. Але залишаться нез'ясованими конкретні характеристики бажаного оптимуму та не розроблені алгоритми його досягнення. Таке відношення цілком зрозуміле, враховуючи віру науковців і бізнесменів-практиків у справедливість та максимальну доцільність функціонування вільного ринку. Другий етап розвитку теорій економічної ефективності розпочинається з робіт В. Паретто, які стали своєрідним каталізатором більш пізніх розробок таких науковців, як Барон, фон Мізек, Хайек, Хальм, Роббінс та ін. В межах цього етапу вдалося поставити проблему управління економічними системами на наукову основу. В. Паретто в своїх працях чітко визначив поняття ефективного управління, довівши крім того, що стан максимальної ефективності економічної системи можна визначити як рівноважний стан ринкової економіки. Його послідовники більш глибоко розробили початкові ідеї, але випустили з поля зору існування не одного стану максимуму ефективності, а цілої множини. З другої світової війни розпочався третій етап розвитку економічних теорій. Теоретики даного етапу намагалися уточнити та більш науково обґрунтувати умови максимальної ефективності, але, на жаль, їхні розробки майже завжди базувалися на певних припущеннях, що значно збіднюють можливості практичного застосування теоретичних доробок.

Передусім, доцільно визнати справедливість наступних тез: ефективність не можна вважати самоціллю функціонування господарських систем; досягнення визначеного рівня ефективності не можна приймати за найважливішу мету діяльності підприємств та організацій. Нами виокремлено кілька таких тенденцій розвитку проблематики дослідження економічних результатів:

— Поширення технічного підходу до розуміння бізнесу, а значить і ототожнення ефективності (результативності) з продуктивністю чи використанням виробничої потужності підприємства. Основною причиною-передумовою такої ситуації, вважаємо, був недостатній рівень підготовки більшості керівників підприємств, державних службовців, які володіли досвідом роботи за умов стабільної економіки і дотримання усталених десятиліттями правил ведення господарської діяльності. Такої позиції, сьогодні, дотримуються підприємства, які включені до складу великих фінансово-промислових груп і мають своєю основною функцією виробництво певного товару чи надання необхідних послуг внутрішнім членам таких конгломератів.

— Фінансова концепція забезпечення ефективності (результативності) стала наслідком поширення тіньових і законодавчо неврегульованих бізнес-моделей, які давали можливість отримувати заздалегідь визначену фінансову вигоду за допомогою фінансово-організаційних рішень, включення до господарських операцій великої кількості посередників, існування можливостей ведення операцій поза рамками нормативно-законодавчого поля України, розрив традиційних і системоутворюючих зв'язків у рамках країн СНД. Поширення цієї концепції, вважаємо, було реакцією бізнесменів на неврегульованість і стихійність ринкових процесів, відсутність контрольних точок у більшості сфер бізнесу, відсутність меж між різними видами господарської діяльності, не насиченістю споживчих ринків тощо. Сьогодні банківський і страховий бізнес продовжує дотримуватися такої концепції у трансформованому вигляді (основним критерієм ефективності діяльності та розвитку визнається вартість капіталу).

— Ринкова домінанта в економічних відносинах стала відповіддю бізнесменів на поширення ринкових принципів регулювання різних сфер національної економіки, насиченням споживчого ринку України товарами та послугами, а також суттєвим наближенням закордонних конкурентів до національних ринків. За умов швидкої зміни ринкової ситуації, зростання рівня конкуренції та мінливості споживчих уподобань, на перший план виступили технології роботи компанії з зовнішнім середовищем, споживачами продукції. Сьогодні більшість

компаній різних сфер бізнесу в Україні дотримуються таких підходів до управління розвитком.

— Інформаційна концепція розуміння економічних відносин сформувалася і продовжує інтенсивно розвиватися з таких причин: зниження ефективності традиційних маркетингових технологій роботи зі споживачами, створенням міжгалузевих інтеграційних утворень, поширення комунікаційних технологій та інформатизація бізнесових трансакцій тощо. Дотримуються таких позицій для забезпечення ефективності (результативності) діяльності переважно консультаційні, проектні, інформаційні компанії, бізнес яких полягає у розробці різнопланових інвестиційних проектів, швидким переходом від однієї сфери бізнесу до іншої.

Зміст кожного конкретного явища можна висвітлити з різною мірою повноти, в процесі руху мислення від поверхневого знання до більш глибокого, сутнісного. Іншими словами, в процесі аналітичного дослідження певного економічного явища чи процесу можна умовно виділити різні пласти аналізу: першого порядку, другого порядку і т.д. Отже, залежно від мети дослідження, наявних ресурсів ключові фактори успіху підприємства на ринку можуть бути вивчені з різною мірою глибини.

Основним об'єктом економічних досліджень виступають саме специфічні причини-фактори, які дозволяють отримувати більш-менш визначені наслідки-результати тільки при дотриманні певного спектру умов їх досягнення. Фактично, більшість управлінських рішень мають справу саме зі специфічними причинами, які є складовою сучасної соціально-економічної реальності. Розподіл рішень, факторів чи явищ на причину і наслідок можливий лише в межах певних дуалістичних відносин. Включення до двох об'єктового аналізу третього елементу — ресурс, результат, інформація — не дозволяє зберегти визначений причинно-наслідковий зв'язок, а вимагає відповідно перегляду відносин у межах сформованої тріади. Загальна логіка включення інформаційно-інтелектуальних складових до сфери традиційного економічного аналізу може бути представлена у вигляді наступної схеми (рис. 1).

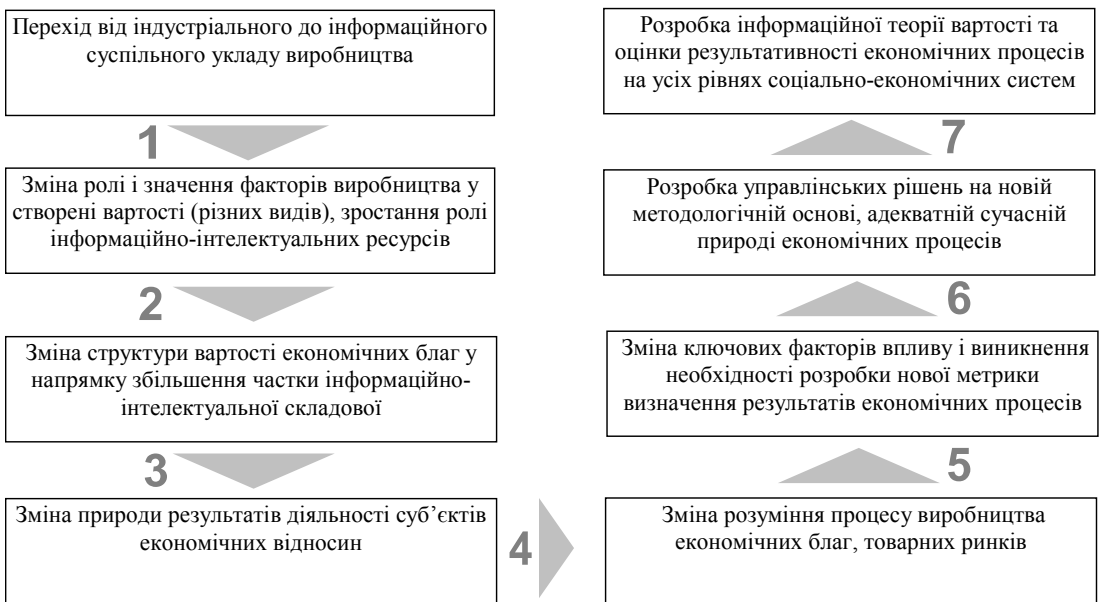

Рис. 1. Обґрунтування логіки визначення економічних результатів

Корисність того чи іншого конкретного показника для певного структурного підрозділу, чи підприємства в цілому, залежить від характеру його діяльності, його ролі та місця в загальній економічній системі підприємства, а також від внутріш-

ньосистемних зв'язків даної системи. Врахування специфічних цільових орієнтирів, оцінок та форм підприємницької діяльності повинно дати можливість сформулювати систему найбільш підходящих показників. Потім на цій основі формується система факторів, що підприємство спроможне контролювати, та які справляють істотний вплив на аналітичні показники.

За умов постіндустріального суспільства та досягнутого техніко-технологічного рівня виробництва створені умови для функціонування сфери інтелектуальної праці в якості його окремого сектору. Розпочинаючи діяльність чи приймаючи будь-які рішення у економічній сфері, у тому числі і започатковуючи виробництво будь-яких товарів, економічний суб'єкт визначає потребу (потреби) на задоволення яких він спрямовує зусилля. Такого роду робота має неабияке значення при зростанні чисельності альтернатив задоволення вимог споживачів, або насичення товарних ринків і перехід споживачів від задоволення базових потреб до потреб вищих рівнів. Відповідно до цього логіку здійснення економічної діяльності можна представити таким чином:

$$I \rightarrow R \rightarrow T \rightarrow R. \quad (1)$$

Отже, початковим стимулом чи пунктом економічної діяльності слід вважати наявність у суб'єкта якщо не знань та досвіду реалізації економічних компетенцій, то хоча б наявність у нього ідеї щодо напрямку бізнесу (бізнес-ідеї). Наявність бізнес-ідеї сьогодні означає залучення під неї певних економічних ресурсів, шляхом усталених комунікаційних технологій (підготовка бізнес-плану, презентація проекту інвесторам, звернення у бізнес-інкубатори тощо) та фінансових механізмів. Отримавши у розпорядження економічні ресурси (на основі використання механізмів кредитування, управління чи власності тощо), економічний суб'єкт здатен розпочати діяльність, так як у нього вже сформоване бачення її здійснення на попередній фазі (етап накопичення та осмислення інформації). Крім того, процес залучення економічних ресурсів та їх використання вимагає витрат часу, а також усі господарські рішення мають певний термін їх реалізації, що вимагає адекватного врахування фактору часу. Здійснивши економічну діяльність, економічний суб'єкт отримує певні матеріальні чи нематеріальні блага, які призначені для реалізації споживачам. У випадку коли отримані результати виробничої діяльності мають попит та використовуються споживачами, власне можна й вести мову про результативність здійснення економічних функцій суб'єктом.

Наступним кроком, є визнання необхідності отримання економічних ресурсів у розпорядження економічним суб'єктом своєчасно, тобто у визначений час. Іншими словами, слід говорити, що можливість використання економічних ресурсів у господарській діяльності перебуває під впливом фактору часу, що, з одного боку, змінює їх вартість використання (володіння, управління, розпорядження), а з іншого, безпосередньо визначає необхідність їх використання. Таким чином, слід вести мову про своєчасне отримання суб'єктом економічних ресурсів, за умов мінливого середовища господарювання:

$$I \rightarrow R, T \rightarrow R \rightarrow I, \quad (2)$$

$$R, T = Y. \quad (3)$$

Отже поєднання інформаційних (інтелектуальних чинників) суб'єкта та своєчасного ресурсного забезпечення дозволяє нам говорити про можливість отримання результатів від здійснення ним економічної діяльності. При цьому у формулі (1) ми ввели ще наступну фазу зростання інформаційних факторів, тобто у процесі отримання результатів та їх споживання споживачами, суб'єкт отримує досвід який створює вихідні умови для запуску наступного циклу. Ін-

шими словами, можна говорити про зміну суб'єкта, в економічному контексті, у процесі його діяльності — результат змінює суб'єкта. Дану тезу можна легко підтвердити наступним формалізованим перетворенням наших попередніх формул:

$$IY + YR \rightarrow (IR)Y, \quad (4)$$

$$IR \rightarrow I. \quad (5)$$

Звідси стає зрозумілою наша позиція дослідження виключної ролі інформації у ході здійснення економічної діяльності за сучасних умов діяльності.

Виведення результативності поза рамки теорії організаційної ефективності слід вважати наслідком спроби прив'язати економічні оцінки до конкретного користувача результатами (наслідками) економічних процесів. У рамках саме проблематики результативності науковці почали вести мову не про досягнення цілей діяльності, не про максимізацію обсягів виготовлення товарів при мінімізації витрат економічних ресурсів, не про високий рівень використання того чи іншого фактору виробництва, а про створення цінності для споживача, прив'язку всіх економічних процесів до корисності отриманих результатів, про «створення» споживача продукції тощо.

На закінчення спробуємо представити деякі практично спрямовані напрацювання з оцінки економічних результатів діяльності підприємств. Перш за все, відзначимо, що фактори, залежно від результативного показника, можуть одночасно вважатися як прямими, так і непрямими (впливати на результативний показник опосередковано — через інші фактори). Оскільки на результативний показник одночасно можуть впливати значна кількість факторів, то необхідна їх систематизація. Одним з основних методів вивчення причинно-наслідкових зв'язків вважається побудова моделей факторних систем. Взаємозв'язок між результативними та факторними показниками в даних моделях може бути прямим (детермінованим) чи опосередкованим (стохастичним). При побудові етіологічної системи діагностики, вплив детермінованих факторів слід враховувати на рівні 85—95 %, а якщо це неможливо — використовувати інші методи, що дозволяють досягти прийнятних результатів (теорію ігор, математичне стохастичне моделювання тощо). Побудова моделей факторних систем здійснюється від загального до часткового, наближуючись до простих (елементарних) факторів. Кожна аналітична система може бути зображена математично чи схематично, що дозволяє виділяти математичні та структурно-логічні моделі.

У процесі створення моделей факторних систем виділяють наступні їх види:

- адаптивні моделі, в яких результативний показник можна представити як алгебраїчну суму;
- мультиплікативні моделі, в яких результативний показник представляє собою добуток факторів;
- кратні моделі, де результативний показник формується як частка від ділення факторних показників;
- комбіновані моделі, що сполучають кілька попередніх типів.

У процесі аналітичної роботи доцільно розмежувати загальний процес на наступні етапи:

- формулювання завдань і системи цільових орієнтирів;
- визначення об'єктів аналізу (проблемного поля дослідження);
- описання способів дослідження визначених об'єктів;
- створення системи показників, що будуть вивчати кожен об'єкт аналізу окремо та у їх взаємозв'язку;
- формування інформаційної бази аналізу (джерел аналізу);
- організація аналізу;

- забезпечення технічними засобами;
- формування стандартів результатуючої інформації.

Виходячи з представленого аналізу сучасних особливостей економічної діяльності слід зробити кілька узагальнень:

— Досить часто авторами обожаються поняття ефекту та результату економічної діяльності, що призводить до змішування сутності двох понять «ефективності» та «результативності».

— Традиційно домінує технічний підхід до визначення ефективності економічних процесів через співставлення ефектів (результатів), як корисного наслідку, до витрат на їх досягнення.

— За допомогою поняття «ефективність» намагаються виразити сутність економічних, виробничих, споживчих, виробничо-комерційних відносин.

— Поняття «ефективність» здобуває своє вираження на основі системного підходу, що підтверджено широким використанням терміну «система» у представлених вище визначеннях.

У межах сучасного розвитку наукової думки, відбувається постійний і різноплановий пошук нових більш адекватних сьогоденню підходів дослідження соціально-економічної дійсності та сучасного стану продуктивних сил. Але незважаючи на відмінності у точках зору науковців різних шкіл на особливості розвитку суспільства, усі вони акцентують увагу на визначальній ролі людини, як носія активного елемента системи суспільного виробництва.

Вважаємо за необхідне підкреслити, що результативність одного і того ж підприємства, з однаковим рівнем ефективності, може буде оцінена по різному різними економічними суб'єктами. Хоча якість продукції, технологія її виготовлення, матеріали та ресурси, основні засоби, персонал чи будь-які інші параметри діяльності залишаються незмінними, але їх доцільність (корисність) трактується по різному економічними суб'єктами, споживачами. Крім того, одні й ті ж характеристики (резерв виробничих потужностей, максимально деталізований облік витрат, розгалужена організаційна система, потужна науково-дослідна база тощо) за різних умов можуть бути як перевагою, так і недоліком у діяльності окремого підприємства. У той же час існує перелік умов чи факторів (ситуації), що дозволяють максимально оцінити ефективність роботи підприємства (високу якість продукції, прогресивність технології виробництва, гнучкість обладнання, високу кваліфікацію персоналу тощо).

Література

1. Вальтух К. К. Информационная теория стоимости. — Новосибирск: Наука, 1996. — 413 с.
2. Друкер П. Управление, нацеленное на результат. — М.: Бук Чембер Интернешнл, 1992. — 428 с.
3. Кокинз Г. Управление результативностью: Как преодолеть разрыв между объявленной стратегией и реальными процессами. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. — 315 с.
4. Синк Д. С. Управление производительностью: планирование, измерение и оценка, контроль и повышение / Пер. с англ., ред. В. И. Данилова-Данильяна. — М.: Прогресс, 1989. — 528 с.
5. Эйлон С., Голд Б., Сезан Ю. Система показателей эффективности производства (прикладной анализ): Пер. с англ. / Предисл. и науч. ред. Ю. Я. Ольсевича. — М.: Экономика, 1980. — 250 с.

Стаття надійшла до редакції 11.12.2008 р.